

SEVR'DEN LOZAN'A DÜYÛN-I UMUMİYE MESELESİ

Osman AKANDERE - Yaşar SEMİZ***

Özet

Bu çalışmada, Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye (Osmanlı Genel Borçları) konusu, ilk kez ortaya çıktığı 1881'den itibaren Lozan Barışı'nın sonuna kadar olan dönemdeki tarihi süreç içinde ele alınarak, alınan devlet borçlarının uygun şekilde kullanılmaması ve vaktinde ödenmemesi durumunda ülkenin içine düşeceği zorluklar ortaya konmaktadır.

Alacaklı devletlerin alacaklarını tahsil etmek için bir devleti nasıl esaret altına almaya çalıştıklarının altı çizilerek, yok edilmek istenen bir milletin bu esareten kurtulmak için sarf ettiği çabalar gözler önüne serilmekte ve özellikle Lozan Barışı sırasında İktisadî esaret zincirinin kırılması için elde edilen başarılar değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye(Osmanlı Genel Borçları), Malî esaret, Sevr, Lozan, Taksim, Atatürk, İnönü.*

Özet

In this study , The General Ottoman Debt matter is discussed . The debt, since its start in 1881 and until the signing of Lossanne Treaty covers the historical process in which the credit if not used properly and paid back on agreed time had caused the country many difficulties.

Also this study underlines how the Creditor countries in order to recover their credit resorted to colonize the debtor country. And how a nation struggled to free itself from foreign bondage and the successes she gained is demonstrated. And specially the successful attempts to break the economical bondage at the time of the Lossanne Treaty is evaluated.

Key words: *General Ottoman Debts, economical bondage, Sevres, Lossanne, Partition, Atatürk, İnönü.*

GİRİŞ

DÜYÛN-I UMUMİYE İDARESİNİN KURULUŞUNA GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın ortalarına kadar giderlerini herhangi bir dış borçlanmaya başvurmadan karşılamasını başarmıştır. Zaman zaman bütçede oluşan

* Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi

** Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi

açıkları genellikle. Galata'daki Rum ve Ermeni bankerlerine borçlanarak kapatmıştır. Ancak 1854-1856 yılları arasında devam eden Kırım Savaşı sırasında hazine büyük bir yokluk içerisine düştü. Savaş giderlerinin karşılanamaması üzerine devlet ilk kez dışardan borç bulma yoluna başvurdu ve 1854'de Londra ve Paris borsalarında çıkarılan tahvillerle, bu iki ülkenin sermaye çevrelerinden Mısır vergileri karşılık gösterilerek yaklaşık 2.5 milyon Osmanlı altın lirası borç alındı¹. İlk borçlanmayı 1855, 1858, 1860, 1863, 1865, 1869, 1870, 1872, 1873, ve 1874 borçlanmaları izledi.

1876 yılına gelindiği zaman Osmanlı Devleti aldığı borçları ödeyemez duruma gelmişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti başta Fransa, İngiltere, Avusturya ve Almanya olmak üzere alacaklıların temsilcileri ile görüşmelere başladı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sebebi ile bir ara kesintiye uğrayan görüşmeler 20 Aralık 1881'de (Hicri takvime göre Muharrem) ayında imzalanan bir antlaşma ile sonuçlandı². Muharrem Kararnamesi olarak adlandırılan bu antlaşma ile dış borçların miktarı indiriliyor ve ödeme şartları yeniden düzenleniyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti imparatorluk içinde yabancı alacaklıların temsilcisi olarak çalışacak, devletin vergi gelirlerinin bir bölümünü alacaklıları adına toplayarak Avrupa'ya aktaracak yeni bir müessesenin kurulmasını kabul ediyordu. Muharrem Kararnamesi 15.maddesi hükümlerine göre kurulan bu müessesenin adı "Düvân-ı Umumiye-i Osmaniye-i Meclis-i İdaresi" idi. Merkezi İstanbul'da olan 7 kişilik bu meclis, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturyalı, Osmanlı ve kendilerine öncelik tanınan Galata bankerlerinin bir temsilcisinden oluşuyordu. Üyelik süresi beş yıldız ve üyelerin yeniden seçilme hakları vardı. Üyelerin her birinin bir oy hakkı vardı ve kararlar çoğunluk esasına göre alınıyordu³. Düvân-ı Umumiye İdaresi, kararnamenin 16. Maddesi gereğince borçlar için tahsil olunan gelirin tahsil ve idaresi ile görevlidir. Kararnameye göre hükümet, idareye yardımda bulunmak ve bilhassa askeri kuvvetle onu himaye etmek mecburiyetindedir. Hükümet idareyi meclis müzakerelerinde istişareye haiz bir komiser vasıtası ile murakabe

¹ Esasen yapılan istikraz(borçlanma) üç milyon sterlidir. Bu para o dönemde 22 Osmanlı lirası 20 İngiliz sterlini olması sebebiyle 3.300.000 Osmanlı lirası tutuyordu. Bu paranın net ele geçen kısmı 2.516.913 Osmanlı lirasıdır. Faiz oranı % 6 ve geri ödeme süresi 33 yıldır.(O. A.-Y.S.) ;Kirkor Kömürçan, "Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi(Düvân-u Umumiye Tarihçesi)", Şirketi Mürebbiye Bs. İstanbul 1948, s.12-15.;İ. Hakkı Yeniay, Yeni Osmanlı Borçları Tarihi, (İ.Ü. İkt. Fak. Yay.), İstanbul 1964, s.19-22; S. Nihat Sayar, Türkiye'de İmparatorluk Dönemi Mali Olayları, İst. İTİA yay., İstanbul 1978,s.192-193.; Ertuğrul Tokdemir, Türkiye Ekonomisinin Tarihsel Temeli, (İTÜ Yay.), İstanbul 1985, s.37.

² Kömürçan, a.g.e.,s.53 vd.; Yeniay, a.g.e.,s.63.; Alexander İsrail Helpland Parvus, Türkiye'nin Mali Tutsaklığı, Seçip sadeleştirilen M. Sencer, May. Yay., İstanbul 1977, s.35 vd.; Donald C. Blaisdell, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali denetimi(Düvân-u Umumiye), Çev. Ali İhsan Dalkılıç, (Doğu-Batı yay.), İstanbul 1979, s.86.; Faruk Yılmaz, Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, s.53.

³ Yeniay, a.g.e., s.73-74 ; Blaisdell, a.g.e., s.90 vd.; Yılmaz, a.g.e., s.53 ;Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, T.C. İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1970, s.261 ; A. Du Velay, Türkiye Maliye Tarihi, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., Ankara 1978, s.283 vd.

eder(denetler). Hükümet ile Meclis arasında çıkan herhangi bir itilafta hakemlere baş vurulur. Hakemlerin kararı kesindir. Temyiz kabiliyeti yoktur ⁴.

Kararname ile Osmanlı maliyesinin gelir kaynakları arasından tuz ve tütün tekelleri, damga resmi, balıkçılıktan ve alkollü içkilerden alınan vergiler, ham ipekten toplanan öşür ile doğu Rumeli vilayetinin ödediği yıllık vergi, Kıbrıs adası gelirinin fazlası(veya 30 bin lira) tamamen Düyûn-ı Umumiye İdaresine bırakılmıştı⁵.

Bir devletin egemenlik hakkından doğan vergi alma olayının Düyûn-ı Umumiye tarafından kullanılmasının açık anlamı egemenliğin yok olması ve Düyûn-ı Umumiye İdaresi Osmanlı Devleti'nin tahsil ettiği gelir kaynaklarını istediği gibi toplamakla kalmıyor, üstelik topladığı paraları başka işlerde de kullandığı görülmüyordu. Örneğin İtalya Düyûn-ı Umumiye İdaresinden aldığı istikrazla Osmanlı İmparatorluğuna karşı Trablusgarp Savaşı'nı finanse etti. Bunun anlamı Türk kaynaklarından ve Türk halkının ödediği vergilerle Türkiye'ye karşı bir savaşın finanse edilmesidir ⁶.

Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin kurulmasından sonra Osmanlı Devleti Avrupa para piyasalarında tahvil satarak borç almayı sürdürdü. Osmanlı maliyesi üzerinde kurulan ayrıntılı ve etkin denetim, Osmanlı tahvillerinin riskini azalttı. Bu sebeple Avrupa para piyasalarında daha elverişli şartlarda ve daha düşük faizlerle borç bulunabiliyordu. Bu yüzden 1881 sonrasında Osmanlı Devleti'nin ana para ve faiz ödemeleri, alınan yeni borçların çok üzerinde seyretti. Birinci Dünya Savaşı'na kadar ki dönemde Avrupa malî sermayesi Osmanlı Devleti'ne verdiği yeni borçların yaklaşık iki katını ana para ve faiz ödemeleri olarak Avrupa'ya aktardı ⁷.

Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin Osmanlı malî idaresi içerisindeki yeri zamanla genişlemiş ve ikinci bir Maliye Bakanlığı işlevini görmeye başlamıştır⁸. Ülkenin her tarafında yeni şube açarak binlerce eleman çalıştırmaya başladı.1911 yılında Osmanlı Maliye Bakanlığı'nın 5472 görevlisi vardı. Buna karşılık Düyûn-ı Umumiye dokuz bine yakın insan çalıştırıyordu⁹.

Kurulduğu 1882-1883 yıllarındaki geliri 2.522.498 lira olan kurumun gelirleri sonraki yıllarda artmış ve 1911 yılında 8.258.292 liraya ulaşmıştı. Bunlara 1911 yılı malî kuruluşların denetimi altındaki gelirlerle, yeni borçların ilk güvencesi olan iki milyonluk gelir daha katılırsa kurumun 1911 yılı toplam geliri 11.800.000

⁴ Charles Morawitz, Türkiye Maliyesi, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., No 188, Ankara 1978, s.1s6.

⁵ Daha Geniş ve Ayrıntılı Bilgi için bak. Kömürçan , a.g.e., s.58-60; Raşit Gökdemir, " Eski Osmanlı Devleti'nin Malî Ahvali, Bütçeler,Hesaplar," Yeni Türk, C. 5, Sayı 59, İkinciteşrin 1937, s.1196. ;Toper Çağlayan, " Osmanlı Dış Borçlarının Neden ve Sonuçları(1854-1923), Maliye Dergisi, Sayı 47, Eylül-Ekim,1980., s.50.

⁶ Mecit İnce, Devlet Borçlanması, Kalite Matbaası, Ankara 1976, s. 65; Çağlayan, a.g.e., s.51.

⁷ Şevket Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914), Gerçek yay., İstanbul 1988,s.209-210.

⁸ Şükran Hakkurt, "Düyûn-u Umumiye", Yıllar Boyu Tarih, Sayı 4, Nisan 1980, s.31.

⁹ A.Haluk Ülman, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. N0 333, Ankara 1972, s.66.

ulaşır¹⁰ daha genel bir ifade ile Osmanlı bütçe gelirlerinin 2/5 si yabancı denetimi altına girmiş bulunmaktadır¹¹.

I- SEVR'DE DÜYÛN-I UMUMİYE

1920 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti 6,5 yy.a yaklaşan devlet hayatının en zor günlerini yaşamaktaydı. I.Dünya Savaşı'nın galip devletleri bir taraftan Osmanlı Devleti'nin stratejik bölgelerini işgal ediyor, topraklarını parçalıyor, silah bıraktırıp ordusunu dağıtıyor, diğer taraftan da Osmanlı Devleti'ni malî bakımdan tam anlamı ile denetimi altına alıyordu.

10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın malî hükümleri, tahvil sahiplerinin istekleri doğrultusunda galip devletlerin Türkiye'de kurmayı tasarladıkları malî denetimin genel çerçevesi idi. Bu yapının temelinde ise 1881'den itibaren mevcut olan Osmanlı Düyûn-ı Umumiye İdaresi vardı.

Sevr Antlaşması'nın 231'den 260'a kadar olan maddeleri malî konuları içermektedir¹². Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmakla, Müttefik devletleri zarara soktuğu beyan edilmekte, topraklarının büyük bir kısmını kaybedeceği göz önüne alınarak tazminat istenmesinden antlaşmanın IX. Bölümünde belirtilen sınırlamalar çerçevesinde vazgeçiliyor, ancak Osmanlı Devleti'nin de danışma oyu kullanabilecek bir komiserle temsil edileceği bir Maliye Komisyonu kuruluyordu. Komisyonun görevi Türkiye'nin gelir kaynaklarını kontrol altına alarak borçların ödenmesini sağlamaktı. Osmanlı Hükümeti antlaşmanın 234. Maddesi gereğince Maliye Komisyonunun izni olmadan hiçbir iç veya dış borçlanmaya gidemeyecekti

Komisyonun Türk ekonomisi üzerindeki etkilerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür: Devletin yıllık bütçesi önce mali komisyona sunulacak ve Osmanlı Parlamentosunda bütçe ancak komisyonun kabul ettiği biçimiyle geçebilecekti. Ayrıca Parlamentosunun bütçe üzerinde yapacağı değişiklikler de komisyonun emri olmadan yürürlüğe girmeyecekti. Ne Osmanlı Parlamentosu ne de Osmanlı Maliye Bakanlığı, bütçenin ve malî alandaki kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasında söz sahibi değildi. Komisyon, Düyûn-ı Umumiye ve Osmanlı Bankası ile işbirliği yaparak Osmanlı Parasını ayarlamak ve ıslah etmek hakkına da sahipti. Daha önce Düyûn-ı Umumiye'ye bırakılmış ve ayrılmış olan gelir dışında Osmanlı Devleti'nin bütün gelirleri komisyonun emrine verildi.

¹⁰ Bu rakama Perier Bankası'nın vermiş olduğu borç ile o borcun henüz ödenmemiş avansları dahil değildir(O.A.-Y.S)

¹¹ Parvus Efendi, a.g.e., s.199.

¹² Seha Meray,Levi-Osman Olcay, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, Ankara 1977, s.113-184; Maddelerin özetleri için ayrıca bak. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s.548-550;Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk(1919-1927), Bugünkü dile aktaran Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1991, s.515-517; Bedri Gürsoy, “ Muharrem Kararnamesi'nin 100. Yılı”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. N:513, Ankara 1982, s.280-282.

Sevr Antlaşması ile komisyon savaş alacakları konusunda da geniş yetkilerle donatıldı. Bu cümleden olmak üzere savaşta müttefiklerin tebaasının uğradığı zararlardan doğan bütün hak ve taleplerin incelenerek karara bağlanması ve ödemelerin yapılması yetkisi de komisyona bırakıldı.¹³

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti Sevr Antlaşması ile tam anlamıyla müttefik devletlerin malî denetimi altına girmeyi kabul etti¹⁴.

İstanbul Hükümetinin bu tam teslimiyetçi davranışına karşı 30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra başlayan ve Mustafa Kemal Paşa önderliğinde hızla gelişen Millî Mücadele hareketi hem kongreler döneminde hem de Millî Mücadele yanlısı son Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından 28 Ocak 1920'de kabul edilmiş olan Misak-ı Millî ile tam bağımsızlık anlayışına zarar verecek fer türlü anlaşma ve uygulamaların reddedileceği açıkça ifade ediliyordu. Bu itibarla Misak-ı Millî'nin 6. Maddesinde şöyle deniyordu: "Millî ve iktisadî inkişafımız(gelişmemiz) dairesi imkana girmek ve daha asrî(medenî) bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umura(işlerin yürütülmesine) muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temin-i esbabı inkişafımızda, istiklâl ve serbesti tamma mazhar olmamız, üsülesası hayat(hayatın temel esası) ve bekamızdır. Bu sebeple siyasî, adlî, malî inkişafımıza mani kuyuda (kayıtlara) muhalifiz. Tahakkuk edecek duyunatımızın (borçlarımızın) şeraiti (şartları) bu esaslara mugayyir (aykırı) olmayacaktır".

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın dağılmasından sonra Ankara'da açılan ilk Büyük Millet Meclisi'nin 25 maddeden oluşan malî bütçesinin 20,21, ve 22. Maddelerinde ise Düyûn-ı Umumiye ile ilgili şu ibareler yer alıyordu ¹⁵

Madde 20:"Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılan yerlere ilişkin dış borçlar paylarının hesap ve ayrılmasına ve millî ve iktisadî bağımsızlığın fiilen gerçekleşmesine kadar, gerek Mısır vergisi ve Kıbrıs gelir fazlasıyla ödenen, gerek Muharrem Kararnamesine tabi tutulan ve gerekse Muharrem Kararnamesinin yayımlanmasından sonra yapılan sözleşmelere karşılık gösterilen gelirlerin tahsili ve gerek borç taksitlerinin ödenmesi ile Düyûn-ı Umumiye İdaresi ve diğer malî kuruluşların görevlendirdiği bütün dış borçların ödemeleri ertelenmiştir. Doğrudan doğruya hükümetçe(Osmanlı Hükümeti) yapılan borçlanmalarla bütün yabancı

¹³ Daha önce belirttiğimiz gibi Sevr Antlaşması'nın 231. Maddesi ile Osmanlı Devleti savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiş ancak müttefikler tazminat hakkından vazgeçmişlerdi. Ancak müttefiklerin bu davranışta bir iyi niyetten kaynaklanmıyordu .Çünkü antlaşmanın 236. Maddesi ile Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinden itibaren işgal kuvvetlerin masraflarını ve müttefik devletlerinin uyruklarının savaş boyunca uğradıkları maddî ve manevî zarara karşı verilecek tazminatın malî komisyonun denetimi altında bulunan gelirlerden birinci ve ikinci derecede rüçhan hakkıyla ödemesi ilkesini kabul etmiştir. Bak.Meray-Olcay, a.g.e., s.115-116; Blaisdell, a.g.e., s.179.

¹⁴ Kömürçan, a.g.e.,s.117 vd.; Sait Açıba, Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması(1854-1914), s.125-126.

¹⁵ Bütçe yasasının tamamı için bak. Düstur, 3. Tertip, C.1, s.230-233; Cihan Duru, Kemal Turan, Abdurrahman Öngöçlü, Atatürk Dönemi Maliye Politikası(1 Kitap), Ankara 1982, s.273-276.

kuruluşlardan alınan avanslara ve bütün demiryolları güvencelerine ilişkin ödemeler ertelenmiştir...”

Madde 21:”Düyûn-ı Umumiye İdaresi, kendisine ait devlet gelirlerinin yönetimini, Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin egemen olduğu yerlerdeki teşkilatlarına ve görevlilerine zarar vermemek ve yaptığı tahsilatın makbuz karşılığı Büyük Millet Meclisi Maliye Bakanlığı veznelere yatırmak şartı ile Maliye Bakanlığına bağlı olarak sürdüreceği ve giderleri bütçeye konulan ödeneklerden karşılanacaktır”.

Madde 22: “Reji idaresi, Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin egemen olduğu yerlerdeki yönetim ve teşkilatlarına zarar vermemek şartı ile çalışmalarını sürdürür”.

Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere Düyûn-ı Umumiye ve Reji İdareleri yönetimi kendilerine bırakılmış gelirleri tahsil edecekler ve Maliye Bakanlığı veznelere yatacaklardır. Bu kuruluşların, gelirlerin toplanması ile ilgili personel ve diğer zarurî giderleri Bakanlık tarafından karşılanacaktır. Böylece Anadolu’nun bütün gelirleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin denetimine girmiş oluyordu.

Diğer taraftan bütçe kanununun bu maddeleri, daha önce Hükümetle, Düyûn-ı Umumiye İdaresi ve reji İdaresi arasında yapılan ön anlaşmayı onaylıyor ve dış borç ödemelerinin savaştan sonra ödenmesi konusunda güvence veriyordu. Ancak I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti toprakları parçalandığı için sadece Anadolu’ya ait dış borçları ödenmesi öngörülüyordu ¹⁶

Konunun bu şekilde gelişeceğini daha kongreler döneminde hisseden Düyûn-ı Umumiye Konseyi, kendisini korumak için Osmanlı Bankası, Türkiye Millî Bankası, Deutsche Bank ve çeşitli demiryolu şirketlerini uyararak, Kuvay-i Milliye gruplarının gelir kaynaklarına el koyabileceğini bildirmişti. Bununla da kalmayarak durumu 15 Ocak 1920’de Müttefik yüksek komiserleri nezdinde protesto etti. Komiserlerin bu protestoya 20 Ocak 1920 de verdikleri cevapta “ bu harekât sonucu Düyûn-ı Umumiye’nin uğrayacağı zararlardan Osmanlı Hükümeti’nin sorumlu tutulacağı” bildirildi¹⁷.Ancak Sakarya ve Büyük Taarruz zaferleri ile durumunu sağlama alan Ankara Hükümeti, bu yolda İstanbul Hükümeti tarafından yapılacak hiç bir anlaşmayı kabul etmeyeceğini 16 Ekim 1922’de Düyûn-ı Umumiye Konseyi’ne şu şekilde bildirdi:

“Devlet tarafından konulan vergiler hakkında görüşmeler yapma ve antlaşmada bulunma yetkisine ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi sahip olduğu için, Ankara Hükümeti’nin onayı olmaksızın İstanbul Hükümeti’nin yaptığı ve yapacağı antlaşmalar, alınan kararlar ve verilen ayrıcalıklar geçersiz sayılacaktır. Bu nedenle Büyük Millet Meclisi’nin katılımı olmadan İstanbul’daki yönetimin teklifi

¹⁶ Duru-Turan-Öngöçlü, a.g.e., s.277.

¹⁷ Blaisdell, a.g.e.,s.183.

üzerine yapılan borçlanmalar ve diğer antlaşmalar, hazine adına ayrıcalıklı malî kurumların herhangi bir yönetime yaptığı ödemeler kabul edilmeyecekti¹⁸.

Bu ifadelerle Ankara Hükümeti, Bundan böyle Anadolu'daki Türk topraklarında hem fiilen hem hukuken ülkeyi temsil etme hususunda tek yetkili kuvvet olduğunu Düyûn-ı Umumiye'ye açıkça duyurmuş oldu.

Büyük Taarruzun başarıya ulaşmasından sonra 18 Eylül 1338(1922) tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunun ikinci celsesinde " Düyûn-ı Umumiye muhassas varidat matrahlarına harp masrafları karşılığı olarak yapılan zammiyatın Düyûn-ı Umumiye hesaplarından tefriki ile muvazene-i umumiyeye intikaline dair Muvazane-i Milliye Mazbatası " okunarak görüşüldü.

Muvazane-i Maliye Encümeni Reisi Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey, Meclise özetle şu bilgiyi verdi: "Savaş sırasında Düyûn-u Umumiye gelirlerine konulan ek vergilerin her nasılsa harp karşılığı olarak konulduğunun kayıtlara geçmediğinin anlaşıldığını, Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin de ek vergilerle ilgili ayrı bir hesap tutmadığını, ancak ellerinde tahmini bir hesap miktarının bulunduğunu" belirttikten sonra "Gerek Düyûn-u Umumiye'nin tezyidine ve gerek varidatı umumiyenin tezayüdüne ve tütünlerin üzerine zammadilen miktarı harp karşılığı olarak vazettik. Harbin hitamıyla beraber bu vergiler kalkacaktır"¹⁹.

Oya sunulan encümen mazbatası aynen kabul edilir. Böylece harp sırasında Düyûn-ı Umumiye gelirlerine konulan zammın borç miktarına eklenmesinin önüne geçilmiş olur.

11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra gözler Lozan'da yapılacak genel barış görüşmelerine çevrildi. Görüşmeler öncesinde Batılı devletler Türkiye'nin parçalanması anlamına gelen 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'ndan bazı tavizler verdikleri takdirde görüşmelerin kendileri için olumlu gelişeceği kanaatini taşıyorlardı. Bu cümleden olmak üzere Sevr Antlaşması'ndaki bazı maddeleri yumuşatarak bir barış taslağı da hazırlamışlardı²⁰. Buna göre İtilâf Devletleri konumuzu ilgilendiren Düyûn-ı Umumiye'nin sermaye itibarı ile taksimine rıza göstermeyecekler; Türkiye'yi borcun tamamını tediye etmeye(ödemeye) zorlayacaklar ve yalnız senevî taksitlerin tesviyesinde Osmanlı İmparatorluğu varislerinin iştirakini kabul edeceklerdi. Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin bütün teşkilatları ile beraber devamını sağlayıp tahsilata devam etmesini isteyeceklerdi²¹

Bütün bunlardan açıkça anlaşıldığı gibi İtilâf Devletleri Millî Mücadele'den sonra ve Lozan görüşmeleri sırasında bile Türkler hakkındaki olumsuz görüşlerini değiştirmiş değillerdi. Bunu daha iyi anlayabilmek için 05 teşrinievvel 1922'de

¹⁸ Blaisdell, a.g.e., s.181-182.

¹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3, 2. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985, 801-802.

²⁰ Lord Curzon tarafından hazırlanan taslak ile ilgili genel bilgi için bak.R. Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Türk Tarih Kurumu Bs. Ankara 1986, s.326-329.

²¹ Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1940, s.25-26.

İstanbul'da Fransız ticaret Odası tarafından kaleme alınan raporun aşağıdaki cümlelerine bakmak yeterlidir.

“...Müfrit bir iktisadî milliyetçilik, iptidai maddelerin çıkarılmasını men edici hükümler(Fransa için senede 15 milyonluk bir kayıp teşkil edecek olan içki yasağı tehlikesi vardır.

Türkler en çok nüfuslu vilayetlerinden biri olan Konya gibi kilometre başına 3 veya 4 kişi düşen memlekette, kuvvetli bir sanayii kurabilmek gibi çocukça bir hayaldedirler.

Fiilen Fransız olup Osmanlı adını almak zorunda kalmış olan şirketlerimiz, çok zor bir vaziyette kalacaklar. İşletmeleri yakındam ve müsahamasızca denetlenecektir. Bunlarda: yazıların, haberleşmelerin hep Türkçe olması, bütün memurların Türk olması istenecektir...Gemi işletme işimiz,okullarımız ve hasta hanelerimiz için de bazı endişeler vardır. Fransız, İngiliz, İtalyan postaları kapanacaktır. Bu mektuplarımızın mahremiyetini ve emniyetini ortadan kaldıracaktır. Bu hazin vaziyete eğer eski ayrıcalıklarımızın hepsini kurtarmak mümkün olmazsa (ki bunların hepsini kurtarmak tercihimizdir) bunların bazı enkazını acilen kurtarmak gerekir.

1-Alkol ve şarap yasağını munzam şartlarla çevirmek.

2-Fabrika alâmetlerimizi korumak.

3-Sözlü teminata asla tutunmamak lazımdır. Zaten düşündüklerimiz elde edilmiş olsa bile, Fransa'nın Türkiye'deki iktisadî vaziyeti karanlıktır.”²²

II. LOZAN'DA DÜYÛN-I UMUMİYE MESELESİ,

Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî, mülkî, hukukî, iktisadî ve malî açıdan temelini kuran ve hudutlarını belirleyen uluslararası bir antlaşmadır.

Büyük zaferin kazanılıp Mudanya Mütarekesi ile işgal altındaki topraklarımızın düşman işgalinden kurtarılması karara bağlandıktan sonra İtilâf Devletleri Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden İsviçre'nin Lozan kentinde 13 Kasım 1922'de toplanacak barış konferansına delege göndermesi çağrısında bulundular. Büyük Millet Meclisi Hükümeti çağrışı kabul ederek 3 Kasım 1922'de TBMM'de konferansta Türkiye'yi temsil etmek üzere İsmet İnönü(Dışişleri Bakanı-Baş delege), Dr.Rıza Nur(Sağlık Bakanı-ikinci delege) ve Hasan Saka(Maliye Bakanı-üçüncü delege) seçildiler. Seçilen heyet kalabalık bir danışman grubu ile 4 Kasım 1922'de Ankara'dan Lozan'a hareket etti²³.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de başladı. Konferans genel oturumlar ve bu oturumlarda sunulan protokoller ile verilen konferanslar haricinde bir takım

²² Frederic Abelous, L'evolution de la Turquie dans ses repparts avec les etranger, Taulouse 1938, s.132.

²³ Lozan görüşmelerine katılan Türk delegasyonu için bak.Ali Naci Karacan, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Türk İnkılâp tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1973, s.39.

komisyonlar vasıtası ile yürütülmüştür.²⁴ Lozan'da Düyûn-ı Umumiye konusu ilk olarak 27 Kasım 1922'de 3. Komisyonun oturumunda ele alınarak konunun oluşturulacak bir alt maliye komisyonunda görüşülmesine karar verildi. Bu komisyonda bir konuşma yapan İsmet İnönü, kendisine Ankara'dan verilen talimatlara uygun olarak İmparatorluk dönemi borçlarının Balkan Savaşı'ndan itibaren Osmanlı Devleti"den toprak almış devletler arasında paylaşılması gerektiği tezini savundu. Buna karşılık Yunanistan temsilcisi Venizelos, Osmanlı Devleti"den ayrılmış olan topraklarda Osmanlı Devleti"e ait yatırımların bulunup bulunmadığının incelenmesi gerektiğini ileri sürerek borçların paylaşılması fikrinin adaletli olmadığını söyledi.²⁵

İngiltere, Fransa ve İtalya ise Sevr Antlaşması'nın Konseyin geleceği ile ilgili bazı hükümleri koruyabilmek için büyük gayret sarf ettiler. Ancak onların gayelerini bilen İnönü, ileri sürülen bütün iddiaları reddetti. Bunun üzerine Üçüncü Komisyon Başkanı M. Barrere 28 Kasım 1922'de şu görüşleri ileri sürdü:

“Müttefikler Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin tüm yetki ve talimatlarıyla beraber korunması konusunda hiçbir tartışmaya girmeye yanaşmazlar. Düyûn-u Umumiye İdaresi, statüsü Muharrem Kararnamesi ile belirlenmiş bir kuruluş olup bu durum devletlere bildirilmiştir. Düyûn-ı Umumiye'nin statüsü de böylece devletlerin teminatı altına alınmış oldu.”²⁶

Bununla birlikte Üçüncü komisyonun, alt komisyonu tarafından 6 Ocak 1923'de hazırlanan taslak maddelerinde önemli ölçüde Türk heyetinin görüşleri hakimdir. Tasarıya göre. Balkanlar ve Asya'da yeni kurulmuş devletlerden, kendilerine gerek 1912-1913 Balkan savaşları sonucu olarak, gerekse I. Dünya Savaşı ile toprak verilen devletlerin, bu borçlara karşılık antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren, Osmanlı borçlarının yıllık taksitlerine katılmaları, taksitleri üstlenen devletlerin bu borçlara karşılık(rehin göstermeleri gerektiği, Türkiye'nin 1 Mart 1920 tarihi esas alınarak başlanacak ödeme programından sonra diğer devletlerin üstlendikleri borçlardan sorumlu olamayacağı, Türkiye'nin kendisinin üstlendiği borçlara ilişkin ise karşılık göstermek üzere Borç Meclisi ile üç aylık sürede anlaşmaya varacağı belirtilmiştir²⁷.

Tasarının üçüncü maddesine göre Balkan Devletleri yıllık taksit ödemelerini 1912-1913 Balkan Savaşları'nda Türkiye'den toprak almış ülkeler olarak 17 Ekim 1912 tarihinden önceki borçlanmalara ait olarak yürütecekler, bu

²⁴ Meray, Seha L., Lozan Antlaşması, Tutanaklar, Belgeler, Takım 1,C.1-4,Bütün ciltlerin fihristlerinde komisyon çalışmaları sunulmuştur. Takım; C.1, Kitap I-II 'de Birinci Komisyonun tutanakları, Takım; 1, C.2'de İkinci Komisyonun tutanakları, Takım; 1, C.3'de Üçüncü Komisyonun tutanakları yer almıştır. Ankara Üniv. SBF yay. Ankara 1971-1973.

Lozan Konferansı tutanaklarının resmi dili Fransızca'dır. Konferans metni ilk olarak 1924 yılında Prof. Cemil Bilsel, Orhan Şemseddin ve Ahmet Reşit Bey'lerinde bulunduğu Darülfünun Müderrisleri ile Hariciye Nezaretinden bir heyet tarafından “ Şark-ı Karîp Umuru Hakkında Lozan Konferansı(1922-1923) İkdam Matbaası, İstanbul 1924 “ ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.

²⁵ Meray, a.g.e., Takım 1, C.3, s.1-10.

²⁶ Blaisdell, a.g.e.,s.183.

²⁷ Yılmaz, a.g.e.,s.153.

paylaşımından sonra 17 Ekim 1912 tarihi ile Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'na girdiği 1 Kasım 1914 tarihleri arasında Türkiye'nin yaptığı borçlanmalara ait taksimat ise Lozan Barışı ile Türkiye'den toprak almış devletler arasında paylaşılacaktı. Bu devletlerin ödeme esasları Türkiye'den aldıkları toprakların gelir durumlarına göre belirlenecekti.

Tasarının 8. Maddesine göre, Türk Hükümeti; kendisine kalmış Osmanlı topraklarında, o ana kadar, Osmanlı borçlarının ödenmesine ayrılmış ve ödenmesi gerekirken, çeşitli sebeplerden dolayı henüz Düyûn-ı Umumiye İdaresine ödenmemiş gelirlerin tutarına eşit bir para için kendisini Düyûn İdaresine karşı borçlu kabul edecek, bu borçların ödenmesi için de Düyûn İdaresi ile anlaşacaktı²⁸.

Tasarının 59. Maddesinde, Türk Hükümetinin 57. Madde gereğince kendisine düşen tazminatları yerine getirmek üzere altın para 15 Milyon Türk lirasından her biri % 5 faiz ve 5.1 amortisman olarak hesap edilen, 37 taksitli 900.000 altın Türk liralık borcu ödeyeceği hükme bağlanmaktadır²⁹.

Tasarının 70. Maddesinde ise, Türk Hükümetinin 1 Kasım 1922 tarihinden önce gerek Osmanlı devleti ve gerekse Osmanlı Düyûn-ı Umumiye İdaresi ile sözleşme yapmış bütün batılı şirketlerin sözleşmelerinin Türk Hükümeti tarafından da kabul ve geçerli olduğunun tasdik edilmiş olacağını hükme bağlamaktadır.

Üçüncü Komisyonun Düyûn işlerini inceleyen I. Alt Komisyon Başkanı Fransa Büyükelçisi M. Bompart'ın I. alt komisyona 13 Ocak 1923'te sunduğu raporda, borçların Türkiye'den toprak almış devletler arasında paylaşılması hususunda ittifakla karar verildiğini ancak paylaşılacak borçlanmaların başlangıç tarihi hususunda Türkiye'nin 30 Ekim 1918(Mondros Mütarekesi) tarihini esas almak istediğini³⁰. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin de sorumlu olmasından dolayı , ayrılan devletlere, Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında yaptığı borçları ödettirilmesinin doğru olmayacağını söyledi³¹.

* Aynı gün (13 Ocak 1923) Hasan Saka ise Türk heyeti adına okuduğu bildiride şöyle diyordu: "Türk Hükümeti, Konferansın sona ermesinden önce Düyûn-ı Umumiye Konseyi'ne Muharrem Kararnamesi'nin belirlemiş olduğu duruma hiçbir değişiklik getirilmeyeceği hususunda bir açıklama yapmaya hazırdır. Tahvil hamilerinin temsilcileri de bundan haberdar edileceklerdir. Muharrem Kararnamesi, Türkiye'nin bir iç meselesi ve Düyûn-ı Umumiye Konseyi'de özel bir kuruluş olması bakımından bunları uluslararası bir antlaşmayla onaylamak mümkün değildir³².

İtilaf Devletleri'nin hazırladıkları barış tasarısının metninde yer alan Düyûn-ı Umumiye ile ilgili maddelerine Türk Hükümetinin görüşü olarak İsmet İnönü'nün yaklaşımı şöyledir:

²⁸ Meray, a.g.e., Takım 1, C.3, s.47-50; Yılmaz, a.g.e.,s.153.

²⁹ Meray, a.g.e., Takım 1, C.1, Kitap 2'den sayfalara bak.

³⁰ Bu hususta İnönü'nün konuşması için bak. Meray, a.g.e., Takım 1, C. 3, s.29-30.

³¹ Meray, a.g.e., Takım 1, C. 3, s.42-44.

³² Blaisdell, a.g.e.,s.183.

“Düyün-ı Umumiye Lozan Konferansı'nın en çetin meselelerinden birisi idi. İmparatorluk son zamanlarda her sene yedi milyon altından fazla borç ödüyordu. Düyün-ı Umumiye'nin görüşmesi başladığı zaman müttefikler, İmparatorluk borçlarının, imparatorluktan ayrılan devletlere taksimini kabul etmek istememişlerdi. İddialarına göre, hukuken Türkiye borçlarının muhatabı kalacaktı. Ve borçlarının her iki yönü için konferansın başından sonuna kadar mücadele edilmiştir...

*Muahede projesi iki gün evvel bizim elimiçe verilmişti. Bu iki gün içinde projeyi tetkik ettiğimiz zaman gördük ki, bizim arzu ettiğimiz bir Türkiye elde edilmiş olmuyor. Konferansın devamı boyunca, kabul ettirmek için mücadele ettiğimiz isteklerimiz temin olunmadan galip devletlerin arzularına göre hazırlanmış bir metni imza edemezdik”.*³³

Bu hususta Rıza Nur'un anlattıkları ise İsmet İnönü'nünkünden biraz farklıdır. Nur, İnönü'nün tasarımı imzalama taraftarı olduğunu ifade ettikten sonra , kendisinin buna şiddetle itiraz ettiğini yazmaktadır. Bu cümleden olmak üzere İngiliz temsilcisi Lord Curzon'un görüşmeleri bırakıp İngiltere'ye gitmeden önce İsmet İnönü'nün de bulunduğu bir görüşmede Rıza Nur tasarıya şu cümlelerle karşı çıkar: “ Böyle bir muahede Türkiye'nin istiklâlini temin etmez. Hem de kısmen empoze edilmektedir. Bunu İsmet Paşa imza edemez. Ankara'da bir Millet Meclisi vardır. Bizi imha eder. Mesele bitti. Bıçak gibi kesip attım. Gürzon:- Ben bu akşam gidiyorum, düşünün-dedi. Düşünülecek bir şey kalmamıştı.”³⁴

Önerilen tasarının Türk heyeti tarafından onaylanmayacağıının anlaşılmasından sonra 4 Şubat 1923'de görüşmeler tekrar kesildi. Ali Naci Karacan bu olayı şöyle naklediyor:

“ Müttefikler ani surette hareket ederek İsmet Paşa'yı Lozan'da yapayalnız bıraktıktan sonra, kendilerini Lozan'a yine İsmet Paşa'nın davet etmesini, konferansın tekrar başlaması için tekrar İsmet Paşa'nın fedakarlık etmesini istiyorlardı. Son iki günün manevralarıyla bu hedef güdülüyordu. İsmet Paşa'yı ricacı, kabahatli göstermek istemekte idiler. İsmet Paşa Poincare tarafından kurulan bu tertibi hemen fark etti.

-İstiyorsan bizi tekrar araya çağır! Diyenlere:

-Yarın sabah Ankara'ya gidiyorum! Cevabını verdi”

7 Şubat sabahı saat altıda diğer arkadaşları ile Romanya üzerinden Türkiye'ye döndü³⁵.

³³ İsmet İnönü, Hatıralar, C.2, Bilgi Yayınları, Ankara 1987, s.89-92.

³⁴ Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C.1-4, Altındağ Yay. İstanbul 1968,s.1147-1152.

³⁵ Karacan, a.g.e.,s.216. Görüşmelerin kesilmesi ve geri dönüş için bak. İnönü, a.g.e.,C.2, s.93-94; Demir Demirgil, “ Lozan Antlaşması'nda İktisadî Bağımsızlık Çabaları ve Başarıları” Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 34, Temmuz 1970, s.50-55.

III. KONFERANSIN ARA DÖNEMİNDE DÜYÛN-I UMUMİYE ÜZERİNDE YAPILAN TARTIŞMALAR

Lozan Konferansı'nın , İngilizlerden ziyade Fransa ve İtalya'nın ilgilendiği adli rejim, ekonomik kapitülasyonlar ve Türk-Yunan Savaş tazminatı konuları yüzünden kesintiye uğraması Türk kamuoyunda tepkiyle karşılandı. İleri Gazetesi “Barışa şimdi engel olan Londra değil, Paris’dir” diyordu. Türkçe gazetelerden biri, Fransızları, “kan emici” olarak niteliyordu.

Konferansın kesilebileceği endişesini 01.02.1923’de basına verdiği bir demeçle değerlendiren Mustafa Kemal Paşa tepkisini şu şekilde ifade ediyordu:

“Lozan konferansı müzakeratı son günlerde nahoş bir safha göstermektedir. Müttefikler Türkiye’nin, halkımızın mevcudiyet ve inkişafı için suret-i kat’iede zarurî olan şartları henüz kabul ve tasdik edecek bir zihniyete girmedikleri anlaşılıyor.

Türkiye menafi aleyhindeki harekâta Fransız ve İtalyan murahhasları ile adeta müsabaka ediyor gibi iştirak ettikleri görülmektedir.

Biz istiklâlimizi temin eden bir sulh istiyoruz. Bunu müemmen görmedikçe yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz esbab-i hayatiyeyi temin etmek üzere istiklâl-i tâmma erinceye kadar başladığımız işte devam edeceğiz. Millettin ciddi kararı budur”³⁶.

Mustafa Kemal Paşa, Lozan görüşmelerinin kesilmesi üzerine ise 5-5 11 1923’de basına şu demeci vermiştir: “Lozan’da mesail-i iktisadiyeden dolayı inkıta olmuştur. Bu haberi yarın belki okuyacaksınız. Zerre kadar hayrete düşmeyiniz. İdamesi mes’uliyeti bize ait olmayan ve olmayacak olan mubasamatın safahatı ne olursa olsun bizim hukuk-u meşruâmızı her surette temin ve muvaffak olacağımıza mutmainiz. Millettin azmi, kuvvetimiz, kaabiliyetimiz buna kâfildir, zâmindir ”³⁷.

Konferansın kesilmesinden sonra 16 Şubat gece yarısı İstanbul’a gelen İsmet İnönü’nün aynı gün konferansın kesilmesi ile ilgili olarak söyledikleri dikkat çekicidir, “Lozan’a herkes istediğini cebine koyup gelmişti. Çok mücadele ettik...İktisadî meseleler pek çoktu. İki taraf arasında uzun uzadıya görüşüldü. Fakat aradaki nokta-i nazar iftiraları halledilemedi. Verdikleri muahedeye bu meseleye dair hiç görülmemiş maddeler ilave etmişlerdi. İktisadî meselelerde katı ısrar gösterdim. Buna mecbur idim. Hakikatte bizce toprak meselesi ikinci derecededir, iktisadî bakımdan kurnuvusta(ortaçağ) memleketi olmayız. Bizi bu derecede görmelerine tahammül edemeyiz. Yeni Türkiye’nin yaşamak azminde olduğunu söyledim. Hasarat ile malî meselelerde henüz uyuşamadığımız kısımlarına ait bir çok maddelerin hususî müzakereler sonunda muahededen çıkarılması kararlaştırıldı. Bununla beraber yine üzerinde anlaşılmayan maddeler kalmıştır. Neticede meselâ Düyûn-ı Umumiye İdaresi’nin imtiyazları tasvîp etmesi kaydı

³⁶ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri(kısaltma S.D.), C.3, 4. Bs., Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara 1989, s.83.

³⁷ S.D.,C.3, s.83-84.

kaldırıldı. Müttefikler hususi müzakereler sonunda harp hasaratı ve tazminat meselesinden tamamen vazgeçtiler. Evvela 15 milyon altın lira istiyorlardı. Bu parayı senede 900.000 bin altın ödeyerek 37 senede vermemizi teklif ettiler. Sonra bunu 12 milyon liraya indirdiler- Bu talepten vazgeçmezseniz sulh olmaz. Memleketime bir kuruluş bile borç getiremem dedim. Lord Gürzon Fransızları bu istekten vazgeçirmeye çok çalıştı..."³⁸

İsmet İnönü, basın aracılığı ile millete Lozan konusunda bu açıklamayı yaparken Mustafa Kemal Paşa'da 17 Şubat 1923'de İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'ni açarken adeta Lozan Kongresi'ndeki gelişmeleri değerlendiriyor ve son söz olarak şöyle diyordu:

"Memleketimizi artık esir ülkesi yaptıramayız. Nazar-ı dikkatimizi celbetmiş olan Konferansın son müzakeratı bu nokta ile alâkalıdır.

Millet Meclisi ve Hükümetimiz samimi olarak barış taraftarı olarak bulunduğu için muzaffer ordularımızı durdurarak murabhas heyetimizi Lozan'a gönderdik. Aylardan beri görüşmeler, münakaşalar devam etti. Mubataplarımız hukukumuzu tasdik etmiş olmadı.

Konferanstaki mubataplarımız bizimle üç dört senelik değil, üç yüz ve dört yüz senelik hesabı görmeye çalışıyorlar. Osmanlı Devleti'nin tarihe mal olduğunu, bugün yeni bir Türkiye'nin bulunduğunu, bunu kuran milletin çok azimkar bulunduğunu; tam bağımsızlığından ve millî egemenliğinden zerre kadar fedâkarlık yapmayacağını anlamıyorlar. İtilaf Devletleri bunu anlayamadıkları için tereddüt ediyorlar. İstedikleri kadar tereddüt edebilirler. Bu millet artık kararını vermiştir. Bu millet için tereddüt devirleri çoktan geçmiştir.

Devletlerin murabhas heyetimize verdikleri son proje bu itibarla kabul görmedi. Ve diğer murabhaslar gibi bizimkiler de vaziyeti Hükümet ve icap ederse Meclise izah etmek üzere memlekete avdet ediyorlar..."³⁹.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasına paralel olarak İsmet İnönü'nün, 20 Şubat 1923'de Ankara'ya dönmesinden bir gün sonra başlamak üzere 6 Mart'a kadar Lozan konusu TBMM'nin gizli celse oturumlarında görüşüldü.

21 Şubat günkü gizli oturumda İsmet İnönü konferansa neden ara verildiğini anlattı⁴⁰. İnönü özete şöyle diyordu:

"Barış görüşmeleri üç ana grup halinde yürütüldü. Her üç grupta da Türk heyeti müttefiklerle karşı karşıya geldi. Türk heyeti Batı Trakya'da plebist isteyince, karşısında birleşik bir direniş cephesi buldu. Halkoyuna başvurmak Batı Trakya'nın Türkiye'ye katılmasını ilan etmek olacaktır dedi. Trakya hududu çözümlenmeden kaldı.

Musul'un bize geri verilmesini istedik. Bu konuyu önce İngiliz'lerle baş başa görüştük. Birbirimizi ikna edemedik ve konu komisyona geldi. Bütün müttefikler bir tek cephe halinde

³⁸ Karacan, a.g.e.,s.219.

³⁹ Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar, 2. Bs. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No 262, Ankara 1971, s.253. Metnin tamamı için a.g.e., s.243-256; S.D., C.2, s.103-116.

⁴⁰ TBMM GCZ, C.3 s.1290, 1301,

bize karşı direndiler ve konferansı kesme tehdidinde bulundular. Musul büyük bir sorun olarak ortada kaldı.”

İsmet İnönü, daha sonra Osmanlı borçları, savaş tazminatı, Türkiye’deki yabancı şirketler, demiryolları, kapitülasyonlar v.b. gibi konferansta görüşülen belli başlı konular hakkında bilgi verdi. Konferansın nasıl kesildiğini anlattı ve “*taahhüt ettiğimiz bir şey yoktur. Hiç kimse bize şunu verdiniz, bunu verdiniz diye isnat edemez. Ne karar verirseniz kimse bir şey diyemez. Onu tatbik ederiz. Mesele bundan ibarettir*” dedi⁴¹.

Meclisin 2 Mart tarihli gizli oturumunda Dr. Rıza Nur Lozan’da kendi konusuna giren konularla ilgili bilgi verdi⁴². Türk vatandaşı Hıristiyanların da bundan böyle askerlik yapacağını “hatta İstanbul Rumları icap ederse Van’a gidip askerlik yapacaktır” dedi. Azınlık kavramına değinirken de “Müslüman azınlık kavramının reddedildiğini Türkiye’de yalnız “gayr-i Müslim azınlıkların “varlığının kabul edilmiş olduğunu anlattı.

Meclisin 3 Mart tarihli oturumunda ise Lozan’da üçüncü delege olan Maliye Bakanı ve Trabzon Milletvekili Hasan(Saka) kendi konularında bilgi vermek üzere kürsüye davet edildi.⁴³

Hasan Bey önce Osmanlı Borçları taksimi konusunu anlattı. Osmanlı Borçlarının Osmanlı Devleti’nden ayrılan devletler arasında paylaşılması gerektiğini savunduklarını belirttikten sonra “Alelum Düyûn mesailinde noktai nazar ve davamız şudur. Türkiye Osmanlı İmparatorluğunun mabadı değildir. Temadisi değildir” dedi. Bunun üzerine Mersin Milletvekili Selahattin(Köseoğlu) Bey araya girerek “Babamızı neye inkâr ediyorsunuz dedi.

Hasan Bey(devamla) “İnkâr etmiyoruz. Babamız olduğuna nazaran yalnız oğlu biz değiliz. Bizden başka evlatları da vardır. Binaenaleyh vefat etmiş ve bir çok evlatlar bırakmış bir babanın emlaki hakkında tesviye-i düyûn karşısındayız. Gerek deyni ve gerek alacağı, Şunu arz edeyim ki, bu tez muhasımlarımız tarafından kabul edilmiş değildir. Onlar bize daha ziyade Osmanlı İmparatorluğunun yegane varisi ve onun temadisi şeklinde görmek istemektedir ve teklifleri de daima o şekil dairesinde yapmışlardır”⁴⁴.

Hasan Bey konuşmasını sürdürürken zaman zaman araya giren milletvekilleri barış projesinin ekonomik ve mali bölümlerinin baştan aşağıya okunması arzusunu tekrarladı. Neticede maddeler teker teker okundu. Hasan Bey kendisine yöneltilen her soruya sabırla teker teker cevap verdi. Bütün bir gün Lozan’da ekonomik ve malî konularda nelerin kabul edilip nelerin reddedildiğini izah etti.

⁴¹ TBMM GCZ, C.3 s.1298;Bilal Şimşir, Lozan Telgrafları, C.1-2, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1990, s.XV-XVI.

⁴² TBMM GCZ, C.4 s.5-27.

⁴³ TBMM GCZ, C.4, s.41-65.

⁴⁴ TBMM GCZ, C.4,s.42.

Çok hararetli ve zaman zaman sert tartışmalara sahne olan Meclisin gizli celse görüşmeleri hükümetin verdiği bütün izahatları dinledikten sonra 6 Mart 1923 günü saat 7 de(19.00) sona erdi ve şu kararları resmî olarak neşretti:

“1-Müttefiklerin verdiği sulh projesini olduğu gibi kabul etmeliğimize imkân yoktur. Zorlarsa kendimizi mesuliyetten kurtulmuş sayarız.

2-Hayati meselemiz olan Musul'un muvakkat bir zamanda halli lazımdır.

3-Malî, iktisadî, idarî meselelerde hayat ve istiklâl haklarımızın temini şartıyla sulh teşebbüslerine devam” için Vekiller heyetine izin verilmiştir.⁴⁵

7 Mart 1923'de toplanan Bakanlar Kurulu, Müttefik devletlere gönderilecek Türk barış projesini tamamladı. Fransızca daktilo edilmiş ve yaklaşık olarak -100- sayfa tutan bu tasarıda Türk tarafının istediği değişiklikler ve eklerle Müttefiklerin 31 Ocak 1923 tarihli antlaşma tasarısı karşı karşıya gösteriliyordu⁴⁶. Tasarı 8 Mart 1923'de Dr. Adnan tarafından Müttefik Yüksek Komiserlerine tevdi edildi. Tasarıda konferansın iki haftaya kadar ya bir Avrupa şehrinde ya da İstanbul'da oturumlara yeniden başlaması öneriliyordu.⁴⁷

Türk tasarısında, Lozan'da ileri sürülen antlaşma tasarısındaki 156 maddeden 90'ı aynen kabul ediyordu. Bu tasarıda konumuzu ilgilendiren Düyûn-ı Umumiye ile ilgili olarak İsmet İnönü, dünya devletlerine özetle şunları ilan ediyordu. "(11) sayılı bölüme(malî hükümler) gelince, müttefik devletler, Osmanlı Devlet borcunun(Düyûn-u Umumiye-i Osmanîye'nin) nominal ana para bölüştürülmesini, son dakikada kendileri kabul etmiş olduklarından 46. Maddedeki değişiklik bunun sonucu olan bir düzeltmeden başka bir şey değildir.

Türk Hükümeti ile Osmanlı Düyûn-u Umumiye İdaresi arasında yapılacak antlaşmaya ilişkin 47 maddenin(projedeki) Barış antlaşmasında yeri olmak gerekir.”⁴⁸

Müttefik Devletler Osmanlı Düyûn-ı Umumiye'nin-Türkiye dışında-paydaşları olan devletlere düşen gecikmiş yıllık taksitlerin Barış antlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak yirmi yıllık bir süre içinde faizsiz olarak ödenmesini uygun görmekte-dirler. Böyle olunca bu konuda, Türkiye'nin eşit olmayan bir işlemden bulunmak için de herhangi bir neden söz konusu olmamak gerekir.

Borçların faiz ve amortismanlarının hangi para ile ödeneceğine ilişkin olan malî hükümlerin(1) sayılı ekini açıklayıcı not, önemli iki nedenle tasarıdan çıkarılmıştır⁴⁹

I- Türk parasının değerinin düşürülmesi yüzünden, Türk kağıt parasının değeri ile müttefik devletlerin kağıt paralarının değeri arasında pek büyük bir fark

⁴⁵ TBMM GCZ, C.4, s.181-182.; Karacan, a.g.e., s.224-225; Şimşir, a.g.e., s.XLI-XLII; Yılmaz, a.g.e.,s.169.

⁴⁶ Karşı önerinin tam metni için bak.Meray, a.g.e., Takım 1, C. 4, s.20-65.

⁴⁷ Sonyel, a.g.e.,s.336, Ekler, Belge No: 31, 31/A, 31/B; Şimşir, a.g.e., s.XLV-XLVI ve s. 163-171.

⁴⁸ Meray, a.g.e., Takım 1, C. 4,s.22; Şimşir, a.g.e., s.166; Yılmaz, a.g.e., s.169.

⁴⁹ Düyûn-ı Umumiye-i Osmanîye'nin ödenmesinin altın lira üzerinden yapılacağına ilişkindir

olmuştur. Bu durum, Türkiye'yi Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye'den kendisine düşecek yıllık taksitleri, eskiden olduğu gibi, ayırım gözetmeden Türk Parasıyla ya da söz konusu devletlerin parasıyla ödemek imkânsızlığında bırakacaktır.

II. Türk Hükümetinin alacakları ile ilişkileri özel nitelikte olduğundan, bu gibi hükümlerin uluslar arası bir belgede pek de yeri olmasa gerektir.

“ Berlin Antlaşması'nın yapıldığı tarihteki Osmanlı İmparatorluğu borçlarının bölüşürülmesi Büyük devletlerce resmen kabul edilmişken, bu borçlanmaların, Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye çizelgesine konulmasında-bu konudaki haklarını saklı tutmakla birlikte- direnmeyerek ve borçlanmalardan, dalgalı borçlarla, v.b. doğan malî yükümlülükler gibi bir çok malî hükümleri de kabul ederek...barış yararına elinden gelen en geniş tavizlerde bulunmuş olmaktadır⁵⁰”.

Müttefik devletler 21 Mart 1923'de Londra'da toplanarak İsmet İnönü'nün barış tasarısını değerlendirdikten sonra 31 Mart'da beklenen cevabı verdiler. Cevapta Müttefik Devletlerin “ sürekli ve adil bir barışı” temin etmeyi hızlandırmak amacıyla , İsmet İnönü'nün notasında ve Türk tasarısında ileri sürülen tüm noktaları görüşmeye hazır olduklarını bildiriyorlardı. Daha önce yarıda kalan konferans, 23 Nisan'da gene Lozan'da oturumlarına başlayacaktı. Ankara Hükümeti, konferansın yeri ve tarihini kabul etti.⁵¹

IV. LOZAN KONFERANSI'NIN İKİNCİ DÖNEMİNDE DÜYÛN-I UMUMİYE MESELESİ

Lozan Konferansı'nın ikinci dönemi 23 Nisan 1923'de başladı. Müttefikler, ikinci dönemde delegasyon heyetlerinde ciddi değişiklikler yapmışlardı. İngiltere Lord Curzon'un yerine Türkiye Büyükelçisi Sir Horace Rumbold'u, Fransa, Bompard ile Bareer'in yerine İstanbul Fevkalade Komiseri General Pelle'yi, İtalya ise Marki Goroni'nin yerine M. Montagna'yı ülkelerini temsil etmek üzere Lozan'a göndermişlerdi. Bu değişikliklerle Müttefikler Türkiye'nin karşısına, Türkiye'nin

⁵⁰ Meray, a.g.e., Takım 1, C. 4,s.23-26; Şimşir, a.g.e., s.167-170; Yılmaz, a.ge., s.169-170.

⁵¹ Konferansın ikinci dönemi başlamadan önce Ankara'da iki önemli gelişme yaşandı. Bunlardan birincisi, 1 Nisan 1923'de, Hükümetin iki ay içinde genel seçimlerin yapılmasına karar vermesidir.(Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C.28, s.283-295)

İkinci önemli gelişme ise TBMM'nin, Amerikalı sermayedarlardan oluşan Ottoman-American Development Company'yi temsil eden Yarbay Arthur Chester ve Albay Clayton Kennedy'ye 9 Nisan 1923'de Musul ve çevresini de kapsayacak şekilde demiryolu yapma imtiyazının verilmesidir.(Geniş bilgi için bak. Yaşar Semiz, Türk Amerikan Münasebetleri İçinde Chester Demiryolu Projesi, Yetkin Yay. Ankara 1995.

Birinci olaydan beklenen İsmet İnönü'ye Lozan'daki görüşmelere serbestçe devam edebilme fırsatı vermek ve imzalayacağı antlaşmayı, Kemalist milletvekillerinin muhtemelen çoğunlukta olacağı yeni meclise sunmaktı.

İkinci olaydan beklenen yarar ise Amerika gibi güçlü bir devleti Lozan görüşmeleri sırasında Türkiye'nin yanına çekebilme gayreti idi.

şartlarını ve mizacını daha iyi bilen temsilcileri görevlendirerek adeta anlaşmak istedikleri mesajını veriyorlardı.⁵²

Konferansın bu döneminde Türk tarafı da birinci döneme nazaran daha hazırlıklıydı. Nitekim Türk heyeti başkanı İsmet İnönü görüşmelerin ikinci bölümüne değinirken “...*Şimdi elimizde muahede projesi var. Müttefikler teklif etmişler; biz mukabil proje teklif etmişiz .Bu projeler üzerinde madde madde çalışmaya başlıyoruz...*” demektedir.⁵³

Türkiye Düyûn-ı Umumiye hususunda birinci dönemde olduğu gibi bu dönemde de çoğunlukla Fransız temsilcilerle muhatap oluyordu. Görüşmelerin ana noktasını ise Düyûn-ı Umumiye borcunun faizinin hangi para ile yapılacağı oluşturuyordu. Müttefikler borcun altın olarak ödenmesi gerektiğini savunurken, Türk delegasyonundan Hasan(Saka) Bey bunun mümkün olmadığını ve ödemenin kağıt para ile yapılması hususunda ısrar ediyordu.⁵⁴

İnönü hatıralarında borcun hangi para ile ödeneceğine değinirken “vaktiyle bu paralar altın olarak verilmiştir, bugün de altın olarak ödenmelidir diyorlar. Eğer bunu kabul edersek hissemize düşen -91- milyon lira -600- milyon olacak ⁵⁵ Türkiye'nin böyle bir takatı yoktur Borçların taksimini gösteren listeye hep altın diye yazılmış, asıl mühim olan diğer mesele, hisse senedi sahipleri alacakları parayı isterlerse Fransa'da Frank, İngiltere'de Sterlin olarak alabilirler .O zaman İngiliz lirası altınla baş başa sayılıyordu. Fransız Frangı devalue olmuştu.(bu durumda) herkes alacağı parayı İngiltere'den alıyorum diye altın para ile olacaktı. Biz altın ve altın muadili olan bir para ile tediye yapamayız, diyorduk ve bunda ısrar ediyorduk...”⁵⁶

İnönü, ödeme borç senetlerinde belirtildiği gibi, altın ya da sterlin üzerinden yapılırsa Türkiye her yıl 5 milyon, Frank üzerinden yapılırsa- 1.700.000- Sterlin ödemek zorunda kalacağını, doğal olarak Türkiye ödemeyi Frank üzerinden yapmak istediğini, Fransız delegasyonunun ise, borcun altın ya da Sterlin üzerinden yapılmasında ısrar ettiğini ve bunun üstü kapalı tazminat istemek anlamına geldiğini belirterek ne şekilde hareket etmesi gerektiğini 24 Mayıs 1923 tarihinde bir telgrafla Ankara'dan sordu.

Ankara, borcun Frank üzerinden ödenmesinde ısrar edilmesini, altın olarak ödenmesinin kesinlikle reddedilmesini bildirdi⁵⁷.

İnönü'nün telgrafına 25 Mayıs'ta cevap veren Mustafa Kemal Paşa düşüncelerini on madde ile açıkladı,Üçüncü maddede borç konusuna değinerek “*Borçlarımızın hangi para ile ödeneceği meselesinin de, Muharrem Kararnamesi'nin yürürlükte olduğunu belirten bir bildiri yayınlanması isteğinde ısrar ettikçe, lehimize çözümlenemeyeceği*

⁵² Karacan, a.g.e.,s.233.

⁵³ İnönü, a.g.e.,C.2, s.116.

⁵⁴ Tartışmalar için bkz. Meray, Takım 2, C.1, Kitap 1, s.212-240.

⁵⁵ Büyük fark I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de paranın değerinin düşmesinden kaynaklanıyor.

⁵⁶ İnönü, a.g.e.,C.2, s.143-144.

⁵⁷ Sonyel, a.g.e.,s.348.

görüliyor”; ve onuncu madde de “*Kısaca böyle tepeden inme ve ansızın yapılan bir tehdit karşısında ve başlı başına bir konuda fedakarlığı kabul ettiğimizi söylemek, barışı uzlaştırmak şeklinde anlaşılabilir. Tekrar ediyorum İtilaf Devletleri’ni ana meseleleri çözmeye davet ediniz”* dedi⁵⁸.

Mustafa Kemal Paşa, 27 Mayıs’ta İnönü’ye çektiği telgrafta ise “*Konferansın, kuponların ödenmesi meselesi yüzünden kesilmesinin içeriye ve dışarıya karşı bizî daha kuvvetli bulunduracağı düşüncesi de üzerinde iyiden iyiye durulmaya değer...*

Önemli meselelerde, görüşmelerin kesilmesine bizîm yol açmış olmamız, fiili hareketlerle birlikte olmadıkça, İtilaf Devletlerinin isteğine uygun düşer. Bu sebeple eğer görüşmeler kesilecekse bunun Yunan saldırısı üzerine yapılması bizî haklı durumda gösterir.

Bugünlerde en ince değişiklikleri ve özellikleri göstereceğiniz fedakârlıktan sonra İtilaf Devletleri delegelerinde beliren zihniyeti bildiriniz. Bizî gözdağı vererek başarıya ulaşmaktan doğacak yeni ümitlerden haklı olarak endişe ediliyor” diyordu⁵⁹.

Başbakan Rauf Orbay ise Türkiye’nin yapmış olduğu fedakarlıkların bir hududu olduğunu, ülkeye ekonomik ve malî kölelik bir barışın kabul edilmeyeceğini basın aracılığı ile komisyona duyurdu⁶⁰.

Düyûn-ı Umumiye konusu 11 Haziran’da tekrar ele alındığı zaman İnönü ve Pelle savundukları tezden taviz vermemeye devam ediyordu. Oturumun sonunda İngiliz temsilci Rumbold’un Lord Gurzon’a gönderdiği telgrafta “*Türklerin, konferansı kesintiye uğratarak yeniden savaşa girmeyi, gelirlerinin en önemli kısmını-şantajcı yabancıların- elinde bırakmaya tercih ettiklerini bildiriyordu”*.⁶¹ Bir çıkar yol bulmak için borçlarla ilgili deklarasyonun antlaşmadan çıkarılması, esasen bunun kupon sahiplerine hiç yardımı olmayacağı ve Türk yönetimine, kupon sahipleriyle doğrudan doğruya görüşme izninin verilmesi görüşünü ileri sürüyor; çok geçmeden Türkler yeni borç. İsteyince, kupon sahiplerinin tatmin edici şartlar sağlayabileceklerini; İngiltere’nin özellikle bu konuda barışın sekteye uğratılmasından yana olmadığını; İngiliz hükümetinin, Fransızların bu konudaki tutumunu desteklemeyeceğini belirtti⁶².

28 Haziran günü oturumunda Rumbold, şu uzlaştırıcı öneride bulundu. Türkler ya Paris borç formülünü ya da borç konusunun antlaşmadan çıkarılmasını kabul etmeliydiler. Bu durumda Müttefikler, alacaklıların haklarının saklı tutulduğunu tek taraflı bir deklarasyonla beyan edeceklerdi. Bundan başka, Türkler, Müttefiklerin imtiyazlarla ilgili ilkelerini kabul etmeli; Müttefikler ise antlaşmanın imzalanmasını izleyen altı hafta içinde İstanbul’u boşaltmalıydılar⁶³.

Rumbold’un girişimlerinden sonra Fransız temsilci Pelle daha olumlu davranınca 3 Temmuz 1923 tarihli oturumda borçlarla ilgili bazı maddelerde daha

⁵⁸ Atatürk, Nutuk(1938 bs.), s. 557-558; (1991 bs.), s.524-525.

⁵⁹ Atatürk, Nutuk(1938 bs.), s. 561-562; (1991 bs.), s.527-528

⁶⁰ Sonyel, a.g.e., s.348; Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti, Başnur Matbaası, Ankara 1971, s.201.

⁶¹ Sonyel, a.g.e.,s.348.

⁶² Sonyel, a.g.e.,s.348-349.

⁶³ Sonyel, a.g.e.,s.350.

anlaşma sağlandı. Hazine-i Hassa malları ve kuponlar konusu üzerinde tartışıldı ve Türk Hükümeti tarafından Osmanlı Düyûn-ı Umumiye Meclisi'ne gönderilecek 70. Madde yerine kaim bir mektup komiteye sunuldu⁶⁴.

Bu gelişmelerden sonra 8 Temmuz 1923'de borçların faizi konusundaki anlaşmazlık önemli ölçüde Türk tarafının ileri sürdüğü tezler doğrultusunda çözüldü⁶⁵.

SONUÇ

Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye esas alındığında Lozan'da Türk heyetinin elde ettiği en önemli başarı hiç şüphesiz Osmanlı borçlarının, Trablusgarp, Balkan harpleri neticesinde ve Lozan Antlaşması ahkâmınca Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak almış devletler arasında anapara ve faizleri olmak üzere paylaşırılmış olmasıdır.

Lozan'da elde edilen ikinci başarı, borçların hangi para ile ödeneceği konusu ile ilgilidir. Müttefikler ödemenin altın ya da onun muadili sterlin üzerinden ödenmesinde ısrar etmişlerse de, Türk heyeti böyle bir kaydın antlaşmaya konulmamasını sağlamışlardır. Bu itibarla konu, borçların rakam üzerinden taksimi ve ödeme şartları tespit edilirken tekrar gündeme gelmiştir.

Üçüncü başarı, Osmanlı Devlet borçlarının, bu devlet arazisinin taksimine iştirak eden bütün devletler arasında, her birinin aldığı arazinin geliri ile orantılı olarak dağıtılacağına vurgulanması⁶⁶ ve ödenecek aidatı gösteren cetvellerin hazırlanması ile ilgili bir konseyin görevlendirilmiş olmasıdır.

Lozan Antlaşması 6 Ağustos 1924 tarihinde yürürlüğe girdi. Aynı yılın sonunda Konsey ilgili devletlerin ödeyeceği aidatları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi ilan etti.⁶⁷

ÜLKELER	17.10.1912'den önceki istikrazlar	17.10.1916'dan sonraki istikrazlar
Türkiye	% 62.25	% 76.54.
Yunanistan	“ 10.57	“ 0.55
Suriye	“ 8.17	“ 10.05
Yugoslavya	“ 5.25	“ -
Irak	“ 5.09	“ 6.25
Filistin	“ 2.46	“ 3.03
Bulgaristan	“ 1.62	“ 0.16
Arnavutluk	“ 1.57	“ -
Hicaz	“ 1.13	“ 1.39

⁶⁴ Meray, a.g.e., Takım 2, C.1, Kitap 1, s.309-314.

⁶⁵ Blaisdell, a.g.e., s.184; Goloğlu, a.g.e., s.205.

⁶⁶ Yeniay, a.g.e., s.120-122; Yılmaz, a.g.e., s.194.

⁶⁷ İbrahim Hakkı, Osmanlı Borçları-Dahili ve Harici Borçlar Nasıl Yapılır ve Ne Suretle Ödenir “, Aynın Tarihi, C.22, Sayı 34, Temmuz 1930, s.6295.

Yemen	“ 0.89	“ 1.09
Mavera-i Şeria	“ 0.55	“ 0.68
İtalya	“ 0.23	“ -
Necit	“ 0.10	“ 0.12
Maan Kazası	“ 0.10	“ 0.12
Asır	“ 0.02	“ 0.02

Ödemelerin hangi ülke parasıyla yapılacağı hususunda Türk tarafı banknotlar halindeki Frank'la yapılmasını önerirken , konsey borçların gerçekte altın Türk lirasıyla alındığını ileri sürerek geri ödemenin de altın ile yapılması gerektiğini savundu. Bu hususta Milletler Cemiyeti'nin atadığı arabulucu E. Borel Lozan Antlaşması'nın bu hususa bir çözüm getirmediğini bu itibarla bu konuda karar vermeye ne Konsey'in ne de arabulucu olarak kendisinin yetkili olmadığı şeklinde karar verdi⁶⁸. Dolayısıyla konunun çözümü ilgililer arasında cereyan eden görüşmelere bırakıldı.

KAYNAKLAR

A) Kitaplar

ABELOUS, Frederic, *L'evolution de la Turquie dans ses repparts avec les etranger*, Taulouse 1938..

AÇBA, Sait, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması(1854-1914)*, Afyon 1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938..

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk(1919-1927)* Bugünkü dile aktaran Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara 1991.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.1-3, 4.bs. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989.

⁶⁸ Blaisdell, a.g.e.,s. 185-186.

- Ayin Tarihi, C.22, Sayı 34, Temmuz 1930,
- BLAISDELL, Donald C, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi(Düyûn-u Umumiye)*, Çev. Ali İhsan Dalkılıç, (Doğu-Batı yay.), İstanbul 1979.
- DERİN, Haldun , *Türkiye'de Devletçilik*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1940..
- DURU, Cihan- TURAN Kemal, ÖNGEOĞLU, Abdurrahman, *Atatürk Dönemi Maliye Politikası(1 Kitap)*,Ankara 1982.
- DÜSTUR, 3. Tertip, C. I.
- ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, T.C. İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1970.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti*, Başnur Mat., Ankara 1971.
- GÜRSOY, Bedri, "Muharrem Kararnamesi'nin 100. Yılı", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*,A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. N: 513, Ankara 1982.
- İNCE, Mecit, *Devlet Borçlanması*, Kalite Matbaası, Ankara 1976.
- İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, C.1-2, Bilgi Yayınları, Ankara 1987.
- KARACAN, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1948.
- KÖMÜRÇAN, Kirkor, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi(Düyûnu Umumiye Tarihçesi)*, Şirketi Mürettebiye bs., İstanbul 1948.
- MERAY, Seha L., *Lozan Barış Konferansı Tutanakları-Belgeler*, 1.Takım, Cilt 1-4; II. Takım Cilt 1-2, Ankara Üniv. SBF Yay., Ankara (1971-1973).
- MERAY, Seha Levi-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, Ankara 1977.
- MORAWİTZ, Charles, *Türkiye Maliyesi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay. NO 188, Ankara 1978.
- NUR, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, C. 1-4, Altındağ Yay. İstanbul 1968.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 2. Bs., A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No 262, Ankara 1971.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, Gerçek Yay. İstanbul 1988.
- PARVUS, Alexander İsrail Helpland, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, Seçip sadeleşiren M. Sencer, May. Yay. İstanbul 1977.
- SAYAR, Nihat S., *Türkiye'de İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, İTİA yay., İstanbul. 1978.
- SEMİZ, Yaşar, *Türk Amerikan Münasebetleri İçinde Chester Demiryolu Projesi*, Yetkin Yay., Ankara 1995.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Telgrafları*, C.1-2, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1990.
- SONYEL, R. Salâhi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu Bs., Ankara 1986.
- TOKDEMİR, Ertuğrul, *Türkiye Ekonomisinin Tarihsel Temeli*, (İTÜ Yay.), İstanbul 1985.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları* (1985), C. 3, 2. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara.
- ÜLMAN, A. Haluk(1972), *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, A.Ü. Siyasal Bilgiler fak. Yay. No 333, Ankara
- VELAY, A. Du (1978), *Türkiye Maliye Tarihi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu yay., Ankara.
- YENİAY, İ.Hakkı (1964), *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*, (İ.Ü. İkt. Fak. Yay.), İstanbul.
- YILMAZ, Faruk (1996), *Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.

B) Makaleler

- DEMİRGİL, Demir, "Lozan Antlaşması'nda İktisadi Bağımsızlık Çabaları ve Başarıları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 34, Temmuz 1970..

- ÇAĞLAYAN, Toper, “Osmanlı Dış Borçlarının Neden ve Sonuçları(1854-1923)” *Maliye Dergisi*, Sayı 47, Eylül-Ekim 1980.
- GÖKDEMİR, Raşit, “Eski Osmanlı Devleti’nin Malî Ahvali, Bütçeler, hesaplar” *Yeni Türk*, C.5, Sayı 59, İkinciteşrin 1937.
- İBRAHİM, Hakkı, “Osmanlı Borçları-dahili ve Harici Borçlar Nasıl yapılır ve Ne Suretle Ödenir ? ” *Aynı Tarihi*, Cilt 22, Sayı 74, Mayıs 1930..
- HAKKURT, Şükran, “Düyun-u Umumiye”, *Yıllar Boyu Tarih*, Sayı 4, Nisan 1980.